

Morir a Canàries 1936-1941

Catalans sota la repressió franquista

El paper de la presència catalana a les Illes Canàries

David Serrano, director del CILEC

Quan l'octubre del 2002 es dugué a terme el Congrés sobre Camps de Concentració al MHC de Barcelona, on duia un dels grups de treball, el CILEC de seguida es va adonar que començaven a aflorar possibilitats reals de contacte i col·laboració amb investigadors que al llarg de tota la península dedicaven també els seus esforços a omplir buits de la memòria històrica recent.

És així com el CILEC establí vincles amb diversos investigadors i en aquests moments es troba treballant a diversos fronts: A Corunya, Saragossa, Ceuta i nord d'Àfrica, Illes Canàries i encara a Gernika.

Fruit d'aquest treball coordinat des del CILEC és que aparegué en forma de prímia el primer treball inèdit a *Quadern* (febrer de 2003) sota el títol "Morir a Euskadi. Catalans a Gernika-Lumo". Va suposar un gran enrenou social i mediàtic perquè trèiem a la llum, juntament amb el grup Gernikazarra, els noms dels catalans que hi moriren en el més absolut dels oblidats. Els agraïments dels familiars, que 60 anys més tard de la desaparició dels seus -germans, pares o fills- podríem dormir tranquils, i el suport dels mitjans i de la Generalitat, no pas d'altres instàncies, ens esperonaren en aquesta tasca ingent que omple temps personals i que, des del compromís i la professionalitat contrastada dels qui hi intervenen, es fa des del voluntariat.

El cas que presento, el de les Canàries, ha estat la gestació d'una col·laboració estreta i àgil, malgrat les distàncies, que ha inicialment partit de la recerca duta a terme per l'historiador grancanari Sergio Millares per, a partir d'aquí, centrar tots els

esforços en la recerca dels nostres catalans instal·lats -aquests sobretot- o traslladats obligatòriament a aquestes illes durant l'aixecament colpista, la guerra civil i la primeríssima postguerra. La recerca ha avançat per camins relliscosos i difícils, atesa la migradesa de recursos i mitjans a l'abast, i malgrat alguns esculls ha pogut arribar a localitzar fins i tot supervivents del Camp de Concentració de Gando, a l'interior de la base aèria militar de l'Aeroport de Gando (Las Palmas), i, en una recerca extremadament emotiva i gràcies a José Benítez Rodríguez i a Juan González Socorro (els dos supervivents), sobre el terreny identificar les instal·lacions encara dempeus del Lazareto de Gando que serviren com a infraestructura bàsica de l'esmentat Camp de Concentració, on passaren i moriren força catalans. El silenci que

sembla que a casa nostra va deixant pas a la confiança de la recuperació de la veu dels represaliats, a les Illes Canàries hem constatat que encara es troba en fase embrionària i resulta ben difícil accedir als testimoniatges; encara hi ha temor, la repressió sobre els illencs fou duríssima, sobretot perquè el caràcter insular els deixà en una veritadera ratera.

Es tractà d'un veritable viatge als inferns perquè tot es mantenia com a la dècada dels 40, gràcies al fet de trobar-se dintre un recinte restringit al públic en la península que forma Gando en l'interior de la base aèria militar (a qui agraeixo públicament la seva col·laboració: especialment a Manuel Rosa Medina, del Servicio Histórico de la Plana Mayor, que féu possible l'accés, la descoberta del Camp, la gravació i presa d'imatges i la facilitació de material gràfic militar de 1940-1945). Els nostres supervivents grancanaris, identificats gràcies a la seva petició d'indemnitzacions, ens acompanyaren en un passeig fantasmal per un territori deshabitat, terriblement silenciós, agressiu per la immensa força de la sorra que vola constantment, i perquè 67 anys més tard tornaven per primera vegada al lloc on havien estat confinats en les condicions més brutals, les pròpies d'un camp de concentració amb voluntat d'estabilitat repressiva, després del pas pel Camp de Concentració de La Isleta, un recinte improvisat a la platja en el barri del mateix nom i en plena capital grancanària.

La feina inicial feta per Sergio Millares, un dels majors investigadors grancanaris de l'època franquista i a qui mai no agrairem prou des del CILEC la seva predisposició constant, ha possibilitat finalment que l'empresa que ens proposarem ara farà dos anys pugui veure la llum finalment amb aquesta exclusiva i, més endavant, segurament amb una publicació més detallada, que pugui incloure elements que ens han anat apareixent i potser, com en el cas basc, gràcies a la localització d'alguns dels familiars catalans que veuran finalment recompensat l'esforç de recerca dels seus, encara que sigui 68 anys més tard. Només per això ja haurà valgut la pena.

La Glorieta del Lazareto de Gando es troba a l'eix central de la quadrícula interior del camp. A la dreta la zona que va servir de Camp de Concentració.

Cada fenomen repressiu és únic i depèn d'un gran conjunt de circumstàncies de tot ordre, i així és com el primer que ens va sorprendre de la recerca era que bona part de la repressió de catalans que havíem pogut testificar es focalitzava inicialment sobre població catalana que residia a les Illes (comerciants, industrials, mariners, pescadors, artesans o jornalers). Són aquests realment els que ens ha estat objecte d'estudi en forma de mostreig (en quedaran per estudiar, per tant), perquè els casos dels catalans que haurien arribat a les illes com a integrants dels batallons de treballadors, amb una mortalitat significativa atès el tracte i el tipus de feina que feien, parteix de la impossibilitat de destriar la procedència exacta dels presos. Tenim els llistats, que contenen una gran quantitat de cognoms catalans, desenes i desenes, però la impossibilitat científica ens ho ha impedit per ara; sí que podem avançar que les morts per malalties infeccioses, esgotament, mala alimentació i la intuïció del recurs de la llei de fugues provocà una repressió ferotge sobre aquells que haurien estat allunyats deliberadament de la península per entendre que es tractava de gent perillosa per al nou règim, entre ells lògicament els catalans.

Hem investigat 44 detinguts polítics, 11 dels quals moriran en circumstàncies diverses però tots ells relacionats amb la seva etapa de reclusió: quatre seran afusellats, 2 pretesament *desapareguts*, un morirà per ferida de bala durant els primers dies del cop militar i altres 4 per malalties mal tractades a l'Hospital de San Martín, especialment com a conseqüència de l'epidèmia de tipus que sofrí el Camp de Concentració de Gando (Gran Canària) el març de 1937. En la seva majoria, per tant, una mostra de la societat civil compromesa amb les llibertats democràtiques que representava la República, que treballava en les feines més diverses i que participava activament de la vida social, política i cultural de les illes, i, fins i tot en el cas de Tenerife, trobem dirigents anarcosindicalistes catalans fugits el 1934 de la península i dedicats explícitament a l'organització sindical illenca. Hi ha lògicament també els militars destinats a les illes, i en un nombre significatiu també en aquest cas els catalans s'identificaren ni que fos inicialment amb la causa democràtica; aquí la repressió fou implacable.

Serà la primera vegada que es parlarà d'ells i que per tant els seus familiars en podran tenir coneixement fidedigne, però després de tants anys de silenci i oblit, més encara per la llunyania física i intel·lectual de les Canàries, l'esforç haurà valgut la pena. Es tracta així d'un document esfereïdor i de primer ordre que ofereix noms i cognoms a una situació i a un context, i que dóna idea de l'abast d'una tragèdia que sembla que no s'acabarà mai de conèixer en tot el seu abast.